

ПАСТОРАЛІЗАЦІЯ У СФЕРІ СОЦІОКУЛЬТУРНОГО ЖИТТЯ АНГЛІЇ ЧАСІВ ПРАВЛІННЯ ЄЛИЗАВЕТИ I

У статті йдеться про пасторалізацію соціокультурного життя Англії доби Єлизавети I. Розглянуто фактори формування тих культурних практик, які були навіяні пасторальними творами в літературі Англії XVI ст. Одним із проявів пасторалізації у сфері соціокультурного життя елізаветинців запропоновано вважати формування тих культурних практик, які підживлювалися естетизацією ностальгії за втраченим світом природної гармонії. Серед них визначено специфічну стилізацію придворних розваг, ідентифікацію ключових постатей з пасторальними образами й популярність пасторальних придворних масок.

Ключові слова: пасторальна традиція, придворна весільна маска, соціокультурне життя, Ренесанс, пасторалізація.

Англійську пастораль і пасторальність у літературознавстві досліджують під різними кутами зору, але слід зазначити, що цілісна картина цього явища відсутня, немає жодного монографічного дослідження, яке б висвітлювало історичний розвиток пасторальної традиції в літературі англійського Ренесансу й зосередило увагу на наявності жанрового діалогу в межах національної пасторалі. Однією з доволі результативних традицій, що в літературі англійського Ренесансу набула відчутного розвитку й сприяла творчому злету цілої когорти майстрів слова, правомірно вважати традицію пасторальну. Стан вивчення англійської пасторальної традиції в сучасному вітчизняному літературознавстві навряд чи можна визнати достатнім, оскільки практично всі існуючі публікації присвячені деяким аспектам етики окремих пасторальних творів.

Мета статті – визначити лише ті площини, що стосуються пасторалізації соціокультурного життя Англії доби Єлизавети I, не претендуючи на остаточне розв'язання цих проблем.

В історії англійської літератури XVI ст. є особливим періодом, оскільки саме в цей час відбувається перший потужний сплеск креативної енергії одночасно в декількох різних сферах. Розвиток Ренесансу в англійській літературі хронологічно збігається з добою правління королеви Єлизавети I Тюдор (1558–1603) – епохою незнаного раніше розквіту драматургії (Дж. Лілі, К. Марло, В. Шекспір, Бен Джонсон), поезії (Е. Спенсер, Ф. Сідні, Дж. Донн) і роману (Дж. Лілі, Р. Грін, Т. Неш, Т. Лодж, Т. Делоні). Це стрімке піднесення англійської літератури, що почалося в другій половині XVI ст. й охопило понад п'ять десятиліть, підготовлювалося поступово протягом усього сторіччя. Йому передувала "кропітка робота багатьох майстрів слова, творчі зусилля яких формували загальний масив національної літературної традиції й визначали її неповторне обличчя" [6, с. 4].

У літературі англійського Ренесансу пасторальність виступає не просто своєрідною літе-

ратурною модою, данину якій віддали і визначні майстри слова (В. Шекспір, Е. Спенсер, Ф. Сідні), і автори "другого ряду" (Т. Лодж, Р. Грін, Е. Манді та ін.), а надзвичайно складним поліфункціональним художнім явищем. Думається, що пасторалізація в літературі англійського Відродження проступає в декількох магістральних тенденціях тогочасного культурного життя, а її поява та стрімкий розвиток зумовлені низкою соціокультурних чинників. Характер цих чинників певною мірою детермінував і саму іманентну природу англійської пасторалізації, і її нетотожність проявам пасторальності в інших західноєвропейських літературах.

Одним із проявів пасторалізації у сфері соціокультурного життя елізаветинців можна вважати формування тих культурних практик, які були навіяні пасторальними творами (як античних, так і континентальних ренесансних авторів) і підживлювалися естетизацією ностальгії за втраченим світом природної гармонії. Серед цих культурних практик варто згадати й специфічну стилізацію придворних розваг, і ідентифікацію ключових постатей з пасторальними образами, і популярність пасторальних придворних масок. Так, приміром, суд Париса обігравався з використанням пасторальних конвенцій, атрибутики, перевдягань у пастухів, зображувався в педжентах: у 1503 р. перед Маргарет Единбурзькою, під час коронації Анни Болейн у 1533 р., у 1566 р. – придворна весільна маска.

Безперечно, важливу роль у запровадженні загальної моди на пасторальність у елізаветинських придворних колах і суспільстві загалом відігравала сама королева. Якщо релігійні суперечки, географічні відкриття й класична освіта підводили елізаветинців до нового розуміння їхнього місця в історії, світі й світобудові, то Єлизавета своєю монархічною величчю й блиском правління відверто втілювала всю цю новизну й оптимізм. Століття справедливо носить її ім'я: вона змусила своїх підданих перейнятися новою самосвідомістю, всесвітньою й водночас суто національною. Про те, що в центрі суспільної уваги перебувала саме королева, свідчать

численні твори, які стимулювали сильне почуття національної гідності, формували у свідомості мас образ взірцевої монархині, наділеної низкою показових чеснот.

До творення такого образу безпосередньо долучалася й література, адже саме в її лоні формувалися певні стереотипи та кліше, на яких вибудовувався імідж цнотливої королеви, правительки морів, вінченосної Діани, Цинтії. Пляєда неперевершених “єлизаветинців”, вихованців століття, що пройшло під знаком цієї екстраординарної жінки, десятої музи Англії, “літераторів з винахідливою грою фантазії й польотом натхнення зробили свій внесок у створення культу Єлизавети” [1, с. 225].

Поети В. Релі, Дж. Чепмен, М. Дрейтон та інші створили узагальнений образ незайманої Цариці ночі, оточеної німфами й граціями. Придворні поети називали Єлизавету і Сіринкс (німфа Аркадії) [12, с. 76], і Фенікс [11, с. 308], і королевою цнотливих [10, с. 56], і “прекрасною царицею Другої Трої”, і Астреею, і “другим сонцем”, і “другою Дівою” [10, с. 56]. Вона ставала персонажем придворних вистав-масок і травневих забав, які часто влаштовувалися придворними. Вона вигравала яблуко, через яке сперечалися Венера, Юнона й Паллада. У славнозвісній поемі Е. Спенсера “Королева фей” Єлизавета з’являється одразу в трьох образах: Глоріани, Бритомарт і Бельфеби [4, с. 222].

У “Королеві фей” (1590–1596) Е. Спенсера, в історичній хроніці “Генріх V” (1599) В. Шекспіра, “Музолюб” (1599) і “Захисті рими” (1602) С. Деніела, “Поліольбіїні” (1613, 1622) М. Дрейтона англійська королева була зображена як персоналіфікація величчя, політичної мудрості й краси. Поступово метафора “королева пастухів”, вперше введена у культурний обіг Е. Спенсером (“Пастуший календар” (1579)), почала реалізувати свої культуротворчі потенції. Покровителька пастухів і найвпливовіша з-поміж тогочасних меценатів, Єлизавета поєднала ці дві складові власного іміджу, заховаючи ті придворні розваги, які зміцнювали саме такий імідж.

Придворні розваги, свята, святкування будь-якого роду супроводжувалися в Єлизавети, як колись в Італії, процесіями й видовищами. Нерідко двір кочував з одного можновладного замку до іншого, і всюди Діана, богиня полювання, або які-небудь інші міфологічні персонажі зустрічали королеву, оточену гомінливим, барвистим почетом. У Віндзорському палаці регулярно проводили бали. “Протягом останніх десятиліть XVI ст. пасторальні мотиви починають усе частіше й глибше проникати у придворні ритуали й розваги, – слушно зауважує Т. Чеснокова, – і якщо спочатку провідниками буколических конвенцій були італійські актори, які виступали перед Єлизаветою у Віндзорі й Рідінзі в 1574 р., то вже через чотири роки (у 1578 р.) королева могла насолоджуватися видовищем першої оригінальної англійської п’єси-маски, яка була одночасно першим, який дійшов до

нас, твором видатного поета англійського Відродження Ф. Сідні (1554–1586)” [7, с. 32].

Англійська маска XVI–XVII ст. – це придворне костюмоване дійство (найчастіше на античні, міфологічні й казкові сюжети), головними дійовими особами якого є алегоричні фігури. Маска зазвичай створювалася до якої-небудь важливої події, пов’язаної з особою монарха: шлюб, коронація, народження спадкоємця престолою, перемога у військовій кампанії тощо, що й визначило центральну фігуру маски – фігуру монарха, яка пасивно або активно брала участь у масці й була її об’єднувальним елементом у композиційному плані. Однак до кінця XVI ст. маска вийшла за межі палацу й, залишаючись видовищем для освіченої публіки, зазнала значної трансформації, розширивши тематику та образотворчі засоби. Провідні драматурги Англії стали використовувати її як складовий елемент повноважної п’єси, яку можна розглядати як художній прийом “п’єси в п’єсі” (Шекспір – “Сон літньої ночі”, “Буря”; Брум – “Антиподи”, “Весела компанія”, “Придворний жебрак” тощо) [2, с. 40–42].

У травні 1578 р. граф Лестер привіз у маєток Венстед свою трупу, щоб уперше показати королеві Єлизаветі п’єсу-маскарад “Королева травня”, написану його небожем сером Філіпом Сідні, найвишуканішим джентльменом при дворі. Під “Королевою травня” малася на увазі, безсумнівно, сама Єлизавета, якій у п’єсі відведено головну роль, і на яку – і тільки на неї – п’єса й була розрахована, хоча для цієї ролі не було написано жодного рядка. П’єса Ф. Сідні “Королева травня”, твір ще не дуже зрілий, але досить оригінальний, сповнений актуальних натяків, була тісно пов’язана з політичною ситуацією Англії XVI ст., життям королівського двору. За словами Г. Купер, це “напівмаска, напівп’єса, суміш еклоги й педжента” [9, с. 149].

К. Зикова зазначає, що представлення п’єси було задумано як “хепенінг” [3, с. 38]. Дія п’єси відбувається в мальовничому саду, де зі своїм почтом гуляє королева. Перед нею з’являється одягнена в просту сукню жінка й, стоячи на колінах, просить у монархині поради – за кого її дочці, обраній королевою Травня, краще вийти заміж – за лісника Теріона чи пастуха Еспілуса. Після цього на узліссі з’являються всі учасники вистави, серед яких прихильники, готові заступитися кожний за свого претендента на руку дівчини, і вчитель, який намагається заспокоїти сторони, що ворогують. Варто сказати, що в одному з претендентів на руку й серце дівчини легко вгадується сучасник автора. У характері лісника Теріона вгадуються деякі риси брата французького короля, герцога Алансонського, можливого претендента на руку й королівство Єлизавети I: “Проста, грубувата мова пастуха Лалуса й псевдовчена пихата мова вчителя, сповнена перерваних латинських виразів, вносили елемент пасторальної комедії, а змагання суперників в амебейному співі, промова пастухів і лісників на захист свого фаху й способу життя пови-

нні були дати королеві підстави для порівняння й винесення вердикту” [3, с. 38–39].

Безперечно, переговори з приводу шлюбу Єлизавети I з герцогом Алансонським викликали занепокоєння серед протестантів Англії, і Філіп Сідні у своїй п'єсі-масці коректно підвів королеву до вибору на користь більш вигідного для всієї Англії претендента – пастуха. Наведений приклад свідчить про те, що Філіпу Сідні, як і багатьом його співвітчизникам, доля Англії була небайдужа. Щире небажання Єлизавети виходити заміж – ще одна загадка її правління. Історики неодноразово намагалися розгадати її, і більшість схиляються до висновку, що небажання Єлизавети побратися – не що інше, як поміркований політичний хід. Єлизавета любила повторювати, що вона “заміжня за Англією”; насправді так звані “шлюбні ігри” при дворі перетворилися стараннями королеви чи не в основну її зброю. Сватання іноземних принців тримало в постійній напрузі країни, що ворогували, оскільки шлюб Єлизавети (якби він відбувся) здатен був порушити політичну рівновагу в Європі й створити цілком інший розклад сил. Королева цим користувалася. Не збираючись виходити заміж, вона, проте, чи ледве не постійно перебувала в стані “заручення” з тим або іншим претендентом: так, наприклад, сватання французького герцога Алансонського (молодшого сина короля Франції Генріха II і Катерини Медичі, єдиного із чотирьох братів, який так і не став королем) тривало мало не 10 років (1572–1582). Залежно від політичної ситуації у Франції й Іспанії Єлизавета то наближала, то віддаляла претендента, змусивши Катерину Медичі (регентшу Франції) і Філіпа II (короля Іспанії) відчутно похвилюватися, тому що можливий шлюб англійської королеви й французького принца суттєво підірвав би можливість мирного співіснування між Валуа та Габсбургами.

Немає жодного дослідника літератури цього періоду, який би не вказував на особливу роль монаршого двору у формуванні ренесансних тенденцій у літературі Англії (і, зокрема, пасторальній літературі). Саме при дворі королеви Єлизавети I виник ґрунт для взаємопроникнення, взаємодії й зіткнення різноманітних культурних явищ. Не можна не погодитися з думкою Т. Чеснокової стосовно того, що обов'язкові при дворі прийоми куртуазної чемності сприяли чималому поширенню пасторально-петраркістської лірики й закріпленню в ній мотивів популяризованого платонізму. Зрештою, королівський двір та мистецтво, орієнтоване на його смаки, створювали нові умови для успішного функціонування образу пастуха як уособлення нижчого, але необхідного стадля суспільної ієрархії, очолюваної незайманою королевою: “Все це сприяло розвитку, засвоєнню й взаємодії різних жанрових утворень на основі пасторальної традиції. Крім того, королівський двір як центр Британської монархії був також одним із центрів тяжіння міфу про золоте століття, перегук якого

з буколічними конвенціями, які походять від Вергілія, ставав усе більше яскравою ознакою пасторалей Відродження” [7, с. 32].

Розглядаючи пастораль на тлі багатомістової поетичної традиції, усередині якої цей жанр, за словами І. Шайтанова, “ніколи не відігравав ключової ролі, але, з іншого боку, все ще залишається недостатньо оціненим навіть у тому значенні, яке він реально мав” [8, с. 12], важко зрозуміти швидко минаюче відзначене всією європейською поезією захоплення пасторальністю в добу Відродження та у XVIII ст. Це була умовність, гра, не обмежена однією літературою й ширше – мистецтвом. Доречно пригадати славнозвісні “пастуші забавки” вінценосних осіб: розваги при дворі Єлизавети I, які супроводжувалися процесіями й видовищами за пастушими мотивами; замовлення французькою королевою Марією-Антуанеттою порцелянового цebra для своєї “ферми” у Ромілії. Слушною видається думка І. Шайтанова: “Схожою ... ілюзією простоти була й сама пастораль, яка швидко розвивалася – або деградувала – у преціозну форму. Падіння жанру – факт більш стійкий у культурній пам'яті, ніж його зліт, що здається дивною примхою смаку. Як у короткому захопленні пасторальністю, так і в швидкому розчаруванні, що супроводжувало жанр, був свій зміст. Зміст, що виявляє добу в її істотних ознаках, у суперечливості її художніх прагнень і навіть у її естетичній парадоксальності” [8, с. 12].

Отже, як бачимо, культурні практики (стилізація придворних розваг під пастуші свята, метафоричне ототожнення королеви і її оточення з пасторальними образами, запровадження в культурний обіг міфологем золотого віку, пасторальної ідилії тощо), з одного боку, народжувалися не без впливу певних літературних текстів, а з іншого – самі сприяли появі нових художніх текстів. Така ситуація взаємозбагачувального контакту між культурним життям і літературним процесом слугує переконливою ілюстрацією тези представників сучасної “школи нового історизму” про те, що література є “культурою в дії” [5, с. 13–35].

Список використаної літератури

1. Дмитриева О. Єлизавета Тюдор / О. Дмитриева. – Москва : Молодая гвардия, 2004. – Вып. 908. – 308 с. – (ЖЗЛ: Сер. биогр.)
2. Зонина Н. В. Черты классицизма в английской маске XVI–XVII веков / Н. В. Зонина // Основные тенденции и проблемы развития европейского искусства и литературы Нового времени : материалы международной научной конференции [“Четвертые Лафонтенские чтения”] (СПб.10 – 12 апреля 1998 г.). – Санкт-Петербург : РГПУ им. А. И. Герцена, 1998. – 126 с.
3. Зыкова Е. П. Пастораль в английской литературе XVIII века / Е. П. Зыкова. – Москва : Наследие, 1999. – 256 с.
4. Краснов И. А. Английская придворная культура / И. А. Краснов // Двор монарха в сред-

- невековой Европе: явление, модель, среда / под ред. Н. А. Хачатурян. – Москва ; Санкт-Петербург : Алетейя, 2001. – Вып. 1. – 352 с.
5. Монроз Л. И. Изучение Ренессанса: поэтика и политика культуры / Л. И. Монроз; пер. с англ. О. Литвиновой и С. Козлова // Новое литературное обозрение. – 2000. – № 42. – 148 с.
 6. Торкут Н. М. Проблеми генези і структурування жанрової системи англійської прози пізнього Ренесансу (Малі епічні форми та "література факту") / Н. М. Торкут. – Запоріжжя, 2000. – 406 с.
 7. Чеснокова Т. Г. Шекспир и пасторальная традиция английского Возрождения. Пасторальные мотивы в комедиях У. Шекспира / Т. Г. Чеснокова. – Москва : МАКС Пресс, 2000. – 216 с.
 8. Шайтанов И. О. Александр Поуп "Поэмы" [Электронный ресурс] / И. О. Шайтанов // Имя, некогда славное. – Москва : Художественная литература, 1988. – Режим доступа: http://thelibrary.ru/books/shaytanov_i/imya_nekogda_slavnoe-read.html.
 9. Cooper H. Pastoral: Medieval into Renaissance / H. Cooper. – Ipswich : D.S. Brewer; Totowa; New Jersey : Rowman and Littlefield, 1978. – 257 p.
 10. Drayton M. The Works / M. Drayton; ed. by J.W. Hebel, K. Tillotson. – Oxford : Oxford UP, 1961. – Vol. 1. – 148 p.
 11. Spenser E. The Works. Baltimore / E. Spenser; ed. by E. Greenlaw et al. – Baltimore : Johns Hopkins UP, 1943. – 598 p.
 12. Wallace W. Sir Walter Raleigh (Poet, Patron, and atheist) / W. Wallace. – Princeton : Princeton UP, 1959. – 334 p.

Стаття надійшла до редакції 16.10.2014.

Щербина М. А. Пасторализация в сфере социокультурной жизни Англии времен правления Елизаветы I

В статье говорится о пасторализации социокультурной жизни Англии эпохи Елизаветы I. Рассматриваются факторы формирования тех культурных практик, которые были навеяны пасторальными произведениями в литературе Англии XVI в. Одним из проявлений пасторализации в сфере социокультурной жизни елизаветинцев можно считать формирование тех культурных практик, которые подпитывались эстетизацией ностальгии по утраченному миром природной гармонии. Среди них особое место занимают специфическая стилизация придворных развлечений, идентификация ключевых фигур с пасторальными образами и популярность пасторальных придворных масок.

Ключевые слова: пасторальная традиция, придворная свадебная маска, социокультурная жизнь, Ренессанс, пасторализация.

Shcherbyna M. Pastoralization of Social and Cultural Life in Elizabethan England

The article deals with the pastoralization of English Renaissance social and cultural life. The questions concerning the factors forming those cultural practices that were evoked by the pastoral compositions in the English literature of the XVI century are observed.

The formation of the cultural practices that were inspired by the pastoral works and fueled by the aesthetization of nostalgia for the lost world of natural harmony can be regarded as one of the pastoralization manifestations in the field of social and cultural life of the Elizabethans. Among these cultural practices one should mention the specific court entertainment stylization, identification of the key figures with pastoral imagery, and popularity of pastoral court masks.

The analysis of the poem "The Shepherdes Calendar" in the light of the latest methodologies (close reading, research methods in methodological paradigm of receptive aesthetics, hermeneutics and new historicism) has shown that the poet extends common conception about the evolution of English Renaissance pastorality and makes deeper the comprehension of semantic range and artistic virtuosity of Spenser poetry. The Spenser's role in intellectual-spiritual continuum of English Renaissance is displayed and his place in the history of national poetic tradition is determined.

The pastoralization in English Renaissance literature emerges in several main inclinations of cultural life, and its appearance and rapid development is caused by the number of social and cultural factors. The nature of these factors is determined to some extent by the precise immanent nature of English pastoralization, and non-identical pastoralization in other European literatures is displayed.

Cultural practices (a stylization of court entertainment under the shepherds holiday, metaphorical identifying of the Queen and her surroundings with pastoral images, the implementation of mythologems "golden age" and pastoral idyll to cultural turnover, etc.), on the one hand, – weren't born without the influence of particular literary texts, and on the other, – they facilitated the appearance of new texts.

Key words: pastoral tradition, court wedding masque, social and cultural life, Renaissance, pastoralization.